

КАЧМАР Б. М.,
здобувач кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.1-052-049.5

**ПИТАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ,
ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ,
У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

У статті здійснений науковий аналіз рішень Європейського суду з прав людини, у яких суд торкався проблеми забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному провадженні. Виокремлено правові позиції суду із зазначеного питання.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному провадженні.*

В статье осуществлен научный анализ решений Европейского суда по правам человека, в которых суд касался проблемы обеспечения безопасности лиц, которые принимают участие в уголовном производстве. Исследованы правовые позиции суда по данному вопросу.

Ключевые слова: *Европейский суд по правам человека, обеспечение безопасности лиц, которые принимают участие в уголовном процессе.*

In the article performed the scientific analysis of the European Court of Human Rights judgements, in which the Court raised the problems of the people safety provision, who take part in the criminal proceeding. The Court legal views concerning the given question are emphasized.

Key words: *European Court of Human Rights, safety provision of those people, who participate in the criminal proceeding.*

Вступ. Ефективність кримінального провадження багато в чому залежить від достовірності відомостей про обставини вчиненого кримінального правопорушення, що отримує слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд під час досудового розслідування та судового провадження із показань учасників кримінального процесу. На характер і зміст отриманої інформації багато в чому впливає психологічний стан особи, яка дає показання. Залякування особи, погрози фізичного та психічного характеру з метою перешкодити кримінальному провадженню негативно впливають на достовірність показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого й інших учасників процесу. Для подолання зазначеного негативного явища держава запроваджує відповідні заходи, одними з яких є заходи забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному провадженні. Разом із тим, попри безсумнівну потрібність і дієвість спеціальних процедур захисту учасників кримінального процесу, державні органи й особи стикаються з проблемою пошуку балансу між правом особи на безпеку та правами підозрюваного, обвинуваченого, зокрема правом безпосередньо допитати свідків обвинувачення, потерпілого, правом на відкритість і гласність судового процесу тощо. Саме тому є цікавим з наукового погляду звернення до рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який наробив значну практику в цьому питанні.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати правові позиції ЄСПЛ у питанні забезпечення безпеки особи, яка бере участь у кримінальному провадженні. Відповідне дослідження дасть змогу розібратися із проблемою, яка є актуальною для національного правового та правозастосовного поля: де знаходиться розумний баланс між потребою в застосуванні заходів безпеки у кримінальному провадженні й положеннями, що визначають

принцип безпосередності кримінального процесу, правом особи на відкритий розгляд її справи, правом кожного обвинуваченого допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, правом вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення. Виокремлення критеріїв (правил), якими керується європейська інституція в процесі вирішення окресленого питання, надасть можливість зробити висновки та надати пропозиції, що можуть бути корисними практичним працівникам, а також цікаві науковцям.

Результати дослідження. Приєднання України до Конвенції про захист прав і основоположних свобод (1950 р.) (далі – Конвенція) та прийняття 23.02.2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 17 якого прямо визначає, що суди при розгляді справ застосовують Конвенцію й практику ЄСПЛ як джерело права [1], стало поштовхом звернення науковців, законодавців і правозахисників до правових позицій суду з метою приведення національного законодавства та судочинства у відповідність із загально визначеними європейськими стандартами захисту прав людини.

Ураховуючи поступовий рух України в бік імплементації практики ЄСПЛ у чинне законодавство, логічним буде звернення у статті до правових позицій суду в питанні забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

На початку дослідження варто зазначити, що ЄСПЛ розглядає скарги заявників на порушення їхніх прав на відкритий судовий розгляд, на відсутність можливості сторони захисту безпосереднього допиту свідків (анонімних свідків) унаслідок застосування до них заходів безпеки крізь призму положення п. 1 ст. 6 Конвенції, відповідно до якого кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса й публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх, або захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [2].

Як засіб наукового пошуку критеріїв, якими користується ЄСПЛ у питанні визначення розумного балансу між застосуванням до учасників заходів безпеки в кримінальному провадженні та правами, законними інтересами сторони захисту в процесі, спробуємо використати метод синтезу. Його сутність полягає в тому, що нами будуть у тезовому вигляді подані найбільш значущі правові позиції ЄСПЛ із приводу доцільності, своєчасності, ефективності застосування заходів безпеки до суб'єктів кримінального провадження, після чого буде зроблена спроба виокремити й об'єднати критерії (правила) постановлення відповідного рішення судом.

Отже, ЄСПЛ зазначає таке:

– прецедентна практика суду ще не набула належного розвитку в сенсі формулювання вимог, за яких у кримінальному судочинстві визнання особи винною в учиненні злочину може частково ґрунтуватися на заявах анонімних свідків. Разом із тим правове переконання та правова рівноправність вимагають, щоб прецедентна практика суду була послідовною й прозорою, а також розумно передбачуваною в разі порівняння аналогічних фактів у справах, що розглядалися раніше [3];

– забезпечення відкритості судового розгляду становить основоположний принцип, закріплений у п. 1 ст. 6 Конвенції. Здійснення правосуддя й, зокрема, судовий процес набувають легітимності завдяки гласності. Забезпечуючи прозорість здійснення правосуддя, гласність, отже, сприяє реалізації мети п. 1 ст. 6, а саме: справедливому судовому розгляду [4];

– існують винятки з вимоги забезпечення відкритості судового розгляду, що впливає з тексту п. 1 ст. 6 Конвенції. Іноді може виявитися необхідним обмежити відкритість і публічність процесу, для того щоб, наприклад, забезпечити безпеку свідків чи нерозголошення відомостей про них або сприяти вільному обміну інформацією та думками при здійсненні судочинства [5]. Незважаючи на супутні проблеми безпеки у звичайному кримінальному процесі, який, звісно, може стосуватися небезпечних злочинців, існує високий рівень спо-

дівань на гласність такого судочинства [6]. Хоча проблеми безпеки і є загальною рисою багатьох кримінальних процесів, вони рідко виправдовують недопущення громадськості на судові засідання [7];

– ст. 6 Конвенції не містить чітко сформульованих вимог щодо необхідності враховувати інтереси свідків. Проте їхнє життя, право на свободу й особисту недоторканність можуть наражатися на ризик так само, як і інтереси, обумовлені у ст. 8 Конвенції (про повагу до приватного й сімейного життя). Зазначені інтереси свідків і потерпілих у принципі захищені іншими положеннями Конвенції, які вимагають від договірних держав організувати своє кримінальне судочинство в такий спосіб, щоб не піддавати їх не виправданому ризику. Крім того, згідно з принципами справедливого судового розгляду, у відповідних випадках інтереси захисту мають урівноважуватися інтересами свідків або потерпілих, яких викликано давати свідчення [7];

– використання заяв анонімних свідків при вмотивуванні обвинувального вироку не завжди суперечить вимогам Конвенції. Якщо свідки обвинувачення виступають анонімно, перед захистом постають труднощі, яких загалом не повинно бути у кримінальному судочинстві. У таких випадках, згідно з п. п. 1 і 3 (d) ст. 6 Конвенції, не вигідні умови, які таким чином створюються для захисту, мають урівноважуватися дотриманням судовими органами спеціальних процедур [8];

– засудження не має ґрунтуватися ні виключно, ні переважно на анонімних заявах [8]; якщо свідок був єдиною особою, яка безпосередньо бачила факт учинення правопорушення і свідчить про це, обвинуваченому має бути надане право бути допитаним на тому чи іншому етапі провадження, навіть як анонімного свідка [9];

– важливим є відкритий судовий розгляд кримінальної справи саме в суді першої інстанції, оскільки розгляд справи по суті апеляційним судом обмежений. Навіть якщо розгляд справи в апеляційному порядку буде відкритим, це не обов'язково компенсує ту недостатність гласності, яка мала місце під час розгляду справи в суді першої інстанції [8].

Суд не вважає, що відкритість розгляду справи у Верховному Суді компенсує закритість її розгляду в суді першої інстанції. Адже на практиці такий перегляд справи незрівняно вужчий за розгляд у суді першої інстанції, а під час апеляційного провадження інколи не відбувається повторного заслуховування та допиту свідків і часто проводиться лише одне засідання. Потрібно завжди з'ясовувати, чи можна закритість судового розгляду справи в суді першої інстанції компенсувати відкритістю її розгляду в апеляційному чи Верховному Суді [10]. Слухання в найвищій судовій інстанції, Верховному Суді, у закритому режимі не є засобом правового захисту від відсутності відкритості розгляду справи загалом [4];

– міркування безпеки можуть, хоча й рідко, виправдовувати недопущення громадськості на судові засідання. Однак такі міркування безпеки повинні бути достатньо переконливими і повністю поясненими. Крім цього, у кожному конкретному випадку потрібно вжити менш масштабних заходів і навести підстави, які могли б виправдовувати позбавлення громадськості можливості бути присутньою протягом усього процесу в суді першої інстанції [10];

– при урівноваженні інтересів захисту з аргументами на користь дотримання анонімності свідків виникають особливі проблеми, якщо свідки, про яких ідеться, є представниками державної поліції, що підпорядковується органам виконавчої влади держави і, як правило, пов'язані з обвинуваченням. Через ці причини до їхніх послуг як анонімних свідків варто вдаватися лише за виняткових обставин [3];

– право на справедливе здійснення правосуддя посідає таке чільне місце в демократичному суспільстві, що ним не можна поступатися заради практичної доцільності. Воно вимагає надання обвинуваченому рівноцінної й належної можливості спростування показань свідка обвинувачення та його допиту – чи то під час давання свідком показань, чи на якомусь пізнішому етапі судового провадження. Конвенція не забороняє використання на етапі розслідування кримінальної справи інформації, отриманої з анонімних джерел. Однак подальше використання анонімних показань як достатніх доказів для обґрунтування рішення про визнання вини є питанням іншого характеру та може спричинити обмеження прав сторони захисту й порушити гарантії ст. 6 Конвенції [11];

– суд має переконатися й оцінити наявність погроз помститися особі та її сім'ї, зокрема з'ясувати, чи могли заявники самі здійснити такі погрози або схилити інших осіб зробити

це; чому в тій самій справі особа, яка не мала статусу анонімного свідка, не отримувала жодних погроз на свою адресу [3];

– серйозність звинувачень не може сама по собі слугувати обґрунтуванням для обмеження дії такого фундаментального принципу, як публічність. Суд зазначає, що небезпека для інших учасників процесу, яку могли б становити обвинувачені, не може оцінюватися лише з опорою на тяжкість обвинувачень і суворість можливого покарання. Вона має розглядатися з урахуванням низки інших релевантних факторів, які могли б підтвердити наявність небезпеки, що обґрунтовує закритий режим розгляду [4].

Синтезуючи правові позиції ЄСПЛ і трансформуючи їх у критерії (правила) оцінювання судом співмірності застосування заходів безпеки в кримінальному провадженні та правами, законними інтересами сторони захисту в процесі, робимо висновок про таке:

1. Суд має оцінити наявність балансу між необхідністю й доцільністю застосування до особи заходів безпеки в кримінальному провадженні, які обмежують права підозрюваного, обвинуваченого, безпосередньо з цим їхнім правом і законним інтересом. Невигідні умови з погляду захисту, що створюються для особи, яка обвинувачується в учиненні кримінального правопорушення, мають урівноважуватися застосуванням органами досудового розслідування та судом спеціальних процедур, що повинні нівелювати відповідні обмеження права.

2. Ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення не може бути безумовною підставою застосування заходів захисту до особи в кримінальному провадженні, а має обов'язково розглядатися поряд з іншими обставинами (характер злочину, етап судочинства, дані про особу тощо), що лише в сукупності дають право застосувати відповідні заходи безпеки.

3. Застосування заходів безпеки, що обмежують права підозрюваного, обвинуваченого, мають бути обов'язково обґрунтовані та мотивовані (підтверджені доказами) органами й особами, які приймають таке рішення.

4. Доцільність продовження існування заходів безпеки має перевірятися протягом усього судочинства, а їхня дія має бути обмежена або вони повинні бути скасовані, коли відпала потреба в них.

5. У кожному конкретному випадку потрібно вжити таких заходів безпеки до особи, які найменшою мірою обмежували б інтереси інших учасників кримінального провадження.

6. Безпосередність кримінального процесу, право особи на відкритий розгляд її справи, право обвинуваченого на допит свідків обвинувачення або право вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення, має реалізовуватися вже на стадії головного судового розгляду (в суді першої інстанції), де дослідження доказів відбувається в повному обсязі.

Висновки. Аналіз рішень ЄСПЛ у питанні забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, дає підстави зробити висновок, що в суду немає чітко визначеної, уніфікованої для всіх справ позиції стосовно доцільності, своєчасності, характеру застосування заходів безпеки в кримінальному провадженні. ЄСПЛ вирішує відповідну проблему диференційовано, залежно від обставин конкретного кримінального провадження. При цьому судом напрацьовані певні правила, якими він користується при аналізі окресленого питання.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України // Офіційний сайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/scourt.gov.ua>.
2. Конвенції про захист прав та основоположних свобод // Офіційний сайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/scourt.gov.ua>.
3. Справа «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/>.
4. Дело «Белашев против России» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zagr.org/>.
5. Справа «Б. і П. проти Сполученого Королівства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.coe.int>.
6. Справа «Кемпбелл і Фелл проти Сполученого Королівства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/>.

7. Справа «Ріпан проти Австрії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.coe.int>.
8. Справа «Дорсон проти Нідерландів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.coe.int>.
9. Справа «Корнєв і Карпенко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
10. Справа «Шагін проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
11. Справа «Костовський проти Нідерландів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/>.

КОВАЛЕНКО Л. Б.,
доцент кафедри підтримання
державного обвинувачення
(Національна академія
прокуратури України)

УДК 343.13

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУПИ ПРОКУРОРІВ У ДОКАЗУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Досліджуючи особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності, учинених злочинними угрупованнями, автор висвітлює окремі аспекти діяльності групи прокурорів під час доказування зазначених злочинів.

Ключові слова: кримінальне провадження, група прокурорів, доказування, злочини проти власності, злочинні угруповання.

Исследуя особенности предмета доказывания в уголовных производствах о преступлениях против собственности, совершенных преступными группировками, автор выделяет отдельные аспекты деятельности группы прокуроров в доказывании указанных преступлений.

Ключевые слова: уголовное производство, доказывание, группа прокуроров, преступления против собственности, преступные группировки.

The article is devoted problem questions finishing telling in criminal proceeding in relation to crimes against property, executed criminal groupments. Author specifies the separate aspects of activity of group of public prosecutors at finishing telling of these crimes.

Key words: criminal proceeding, group of public prosecutors, finishing telling, crimes against property, criminal groupments.

Вступ. Злочини проти власності традиційно становлять одну з найпоширеніших і найнебезпечніших груп злочинних діянь, оскільки вони посягають на одне з найцінніших соціальних благ – право власності.

У ст. 41 Конституції України закріплено фундаментальне положення: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелек-

